

Լուկուլլոսի զինուորներուն թիւը Տիգրանակերտի նակատամարտին

(ԸՍՏ ԴՐԱՄԱԳԻՏԱԿԱՆ ՏՈՒԵԱԼՆԵՐՈՒ)

ՊԵՐՃ ՍԱՊՊԱՂԵԱՆ

Լուկուլլոս, առանց Հռոմի ծերակոյտին կանխօրօք արտօնութեան, եւ Մոփքի թաւաւորին մեղսակցութեամբ, Հայաստանի սահմաններէն ներս խուժեց Ք. Ա. 69 թ.ի գարնան եւ պաշարեց Տիգրանակերտը:

Հռոմ պատերազմի մէջ չէր Հայկական Կայսրութեան հետ: Լուկուլլոս կը ծրագրէր անակնկալ յարձակումով, շփոթութեան մատենել Մեծն Տիգրանը, որ պատերազմական գործերով կը գլուխէր Ասորիք(1):

Նպատակէն դուրս կը մնայ մանրամասնօրէն անդրադառնալ պատերազմական գործողութիւններուն, եւ անոնց զարգացման փուլերուն: Սակայն, մօտ Ք. Ա. 77 թ.ին հիմնուած նոր մայրաքաղաքը, որուն պարիսպներն իսկ տակաւին ամբողջացած չէին, յանձնուեցաւ Հռոմէական բանակներու կողոպուտին, Ք. Ա. 6 Հոկտ.ի 69 թ.ին:

Տիգրանակերտի ճակատամարտին մասնակցող Հայկական եւ Հռոմէական բանակներուն զօրաթիւերը անհեթեթ համեմատութիւններով ներկայացուած են Հռոմի համակիր աղբիւրներու կողմէ: Ըստ Պլուտարքոսի եւ Ապպիանոսի, Հռոմէական զօրքին թիւը եղած

1) Տես՝ Ս. Մ. Կրկեշաքեան, Տիգրան Բ.ին վերաբերող մի կարեւոր ուղղում, «Պատմաբանասիրական Համագէտ», Երևան, 1967, թիւ 4, էջ 275-278:

է 15·000 լեզէոնական, իսկ հայկական բանակին թիւը՝ 300·000 հոգի: Հետեւաբար, հռոմէացիք կռուած են իրենցմէ 20 անգամ դեբաղանց հայկական ուժերու դէմ, եւ յաղթած:

Հռոմի պատմութեան մասնագէտներէն ոմանք, առանց քննական եւ խղճամիտ պրպտումի, հետեւած են Պլուտարքոսի եւ Ալպիանոսի հաղորդած թիւերուն: Ուրիշներ սակայն, հիմնուելով փոքր-ասիական, հելլենիստական եւ չէզոք աղբիւրներու վրայ, ժխտած են հռոմէական անհեթեթ, դիտումնաւոր եւ չափազանցուած նկարագրութիւնները: Նորադոյն պատմագրութիւնը նկատի առնելով ռազմական, տեղեկագրական ինչպէս նաեւ ճակատամարտի վայրին պայմաններն ու փոխադրական միջոցները, դիտական փաստերով յանդած է այն համոզիչ վարկածին որ հայկական բանակը չէր կրնար անցնիլ 70-80·000 հոգիի թիւը: Յ. Մանանդեան, իր «Քննական Տեսութիւն Հայ Ժողովուրդի Պատմութեան» Ա. հատորին մէջ(2), մանրակրկիտ կերպով ուսումնասիրած է հայ եւ հռոմէական բանակներու զօրաթիւերը:

Որոշ է որ հռոմէական աղբիւրներ եւ մատենագիրներ, դիտումնաւոր կերպով իրենց հաղորդումներն ու պատմական անցուդարձերը խճողած են միակողմանի եւ խեղաթիւրուած տուեալներով, պանծացնելու համար Հռոմի փառքն ու զինուորական յաղթանակները եւ նոյն ատեն՝ նուաստացնելու թշնամին:

Մանանդեան իրաւացիօրէն կը շեշտէ որ հռոմէական աղբիւրներ զանց առած են յիշելու պատերազմին մասնակցող ոչ-հռոմէացի օժանդակ բանակները, որոնք ճակատամարտին մասնակցեցան որպէս դաշնակից ուժեր, ինչպէս Գաղատիոյ, Թրակիոյ եւ Բիւթանիոյ զօրաբաժինները, գուցէ նաեւ Մովսէի բանակները: Մանանդեանէն մէջբերելով՝

«Օգնական այդ զօրքերը որոնցից որոշակի յիշուած են դաւատացիները, թրակացիները եւ բիւթանացիները՝ կազմում էին, ըստ երեւոյթին, Լուկուլլոսի զօրաբանակի նշանաւոր մասը: Ուստի մենք սխալուած չենք լինի, եթէ Լուկուլլոսի ամբողջ զօրքի թիւն ընդունենք Տիգրանակերտի ճակատամարտում ո՛չ թէ մօտ 15·000, այլ աւելի քան 30·000:

«Այսպիսով հռոմէական եւ հայկական բանակների վերոյիշեալ մէկ առ քսան յարաբերութիւնը, ինչպէս տեսնում ենք, ակներեւ մի սխալ է: Ընդունելով, որ օգնական դաշնակից զօրամասերի թիւը

2) Յ. Մանանդեան, Քննական Տեսութիւն Հայ Ժող. Պատմ., Ա. հատոր, Երեւան, 1944, էջ 198-208:

պահաս չէր լինի հռոմէական զօրքի թուից՝ դժուար չէ համոզուել, որ Տիգրանի զօրքն կարող էր Լուկուլլոսի զօրքից աւելի լինել ո՛չ թէ քան, այլ առ առաւելն երկու անգամ(3)»:

Անշուշտ հարցը ներկայացուած է լուկ վարկածային գծով, որով հեռու է հիմնական եզրակացութիւն մ'ըլլալէ:

Վստահաբար, աւելի համոզիչ կռուան ունինք հարցին մօտենալու դրամադիտական տուեալներով, երբ նկատի ունենանք Տիգրանակերտի գրաւումէն ետք ձեռք ձգուած աւարը եւ անոր բաշխումը հռոմէացի զինուորներուն միջեւ: Ըստ Պլուտարքոսի՝ «Լուկուլլոս բռնադրուած էր բոլոր գանձերը եւ քաղաքը կողոպտուի ենթարկած զինուորներուն միջոցով, որոնք այլ հարստութիւններու կարգին, ձեռք ձգեցին 8000 ՏԱՂԱՆԴ արծաթ՝ դրամի վերածուած: Բացի այդ (այսինքն հարստութիւնները, Պ. Ս.) ան (Լուկուլլոս) իւրաքանչիւր զինուորի տուաւ ստացուած աւարէն 800-ական ՏՐԱՆՍԻ»(4):

Յստակ է ուրեմն որ զինուորներուն բաժնուած 800-ական ՏՐԱՆՍԻ վերցուած էր 8000 ՏԱՂԱՆԴի կշիռով արծաթ դրամներու աւարէն, բացի այլ կողոպտուած հարստութիւններէ:

Եթէ ճիշդ է Պլուտարքոսի այս պարբերութեան իմաստին մեր ըմբռնումը, կրնանք ուրեմն ճշդել թիւը զինուորներուն, որոնք օգտուած են այս բաշխումէն, հիմնուելով ձեռք ձգուած դրամական հարստութեան ընդհանուր կշիռին եւ տրախմի արժէքին փոխյարաբերութեան վրայ:

Նախ ուսումնասիրենք ՏԱՂԱՆԴին արժէքը. ՏԱՂԱՆԴը ընդհանրացած կշռային չափ մըն էր, սակայն զանազան արժէքներով: Ան ունէր իր ստորաբաժանումները:

Ըստ բաբելոնական կշռային դրութեան, տաղանդը կը բաժնուէր 60 ՄԻՆԱՅի եւ ՄԻՆԱՆ՝ իր կարգին, 60 ՇԷՔԷԼի: Հելլենիստական աշխարհին մէջ, որուն ազդեցութեան տակ կը մտնէին փոքրասիական բոլոր երկիրները, ընդհանրացած էր ԱԴԴԻԿԵԱՆ ՏԱՂԱՆԴը որ կը բաժնուէր 60 ՄԻՆԱՅի եւ ՄԻՆԱՆ իր կարգին՝ 100 ՏՐԱՆՍԻ:

Քանի որ այս երկու տուեալները անհրաժեշտ են մեր ուսումնասիրութեան համար, ուրեմն կու տանք ցանկ մը զլիաւոր դրութիւններուն (systems):

3) - Նայմը, էջ 202:

4) H. Manandian, Tigrane et Rome, Lisbonne, 1963, p. 121.

ԿՇՈՒԱՅԻՆ ԴՐՈՒԹԻՒՆ

ՏԱՂԱՆԴ

ՏՐԱԽՄ

Բաբելոնական

30 քիլո 024 կրմ.

4.17 կրմ.(5)

Աղբիկեան

26 քիլո 194 կրմ.

4.36 կրմ.(6)

Փիւնիկեան

21 քիլո 180 կրմ.

3.53 կրմ.(7)

Փիւնիկեան ՏԱՂԱՆԴը իր ամենաթոյլ կշիռով, սահմանափակ դործածութիւն ունէր Փիւնիկէի, Կիլիկիոյ եւ կարգ մը փիւնիկեան աղբիկեան տակ դանդաղ շրջաններու մէջ: Բաբելոնական ՏԱՂԱՆԴը կորսնցուցած էր իր կարեւորութիւնը Մեծն Աղեքսանդրի նուաճումներէն եւ նոր իրաւակարգի հաստատումէն ետք:

Ընդհանրացած կշռային դրութիւնը ԱԴԴԻԿԵԱՆՆ էր, հելլենիստական դրեթէ բոլոր երկիրներու մէջ: Կասկածէ դուրս է որ Տիգրանակերտի մէջ բռնագրաւուած 8000 տաղանդը պէտք է հաշուել աղբիկեան կշռային դրութեամբ, որովհետեւ՝

Ա.— Մեծն Տիգրան շատ հաւանաբար իր հարուստ դանձերը դիզած էր նորակառոյց մայրաքաղաքին մէջ, նորակազմ Հայկական Կայսրութեան կողմէ նուաճուած երկիրներէն դանձուած հարկերով եւ տուրքերով: Այդ երկիրները բոլորն ալ հելլենիստական մշակոյթով սնած՝ կը հետեւէին աղբիկեան կշռային դրութեան:

Բ.— Ուսումնասիրելով ժամանակակից եւ դրացի պետութիւններն ու անոնց դրամները, կը համոզուինք որ անոնք ալ կիրարկած են աղբիկեան կշռային դրութիւնը: Օրինակ՝

1.— Պարթեւ ԱՐՏԱԽԱՆԻ (88-77 թթ. Ք. Ա.) 10 կտոր տրախմիններու միջինն է 3.95 կրամ(8):

2.— Պարթեւ ՍԱՆԱՏՐՈՒԿԻ (77-70 թթ. Ք. Ա.) 10 կտոր տրախմիններու միջին կշիռն է 3.95 կրամ(9):

3.— Կապադովկիոյ ԱՐԻՈՒՍԱՐՁԱՆԷՍ ՀԻՈՄԷԱՍԷՐԻ (95-62 Ք. Ա.) 10 կտոր դրամներու միջին կշիռն է 4.02 կրամ(10):

5) Harold Mattingly, *Coins of the Roman Empire*, p. XLIV.

6) B. Kisch, *Scales and Weights*.

7) Նոյնը:

8) B. M. C. (British Museum Catalog), Warwick Wroth, *Coins of Parthia*, Bologna, 1964, p. 39, Artabanus, No. 8-17.

9) B. M. C., Warwick Wroth, *Sinatus*, p. 42, No. 1-10.

10) B. M. C., Warwick Wroth, *Greek Coins of Galatia, Cappadocia and Syria*, p. 39, No. 1-10, Arioparzanès.

4.— Մեծն Տիգրանի մէկ տրախմին, ըստ բրիտանական թանգարանի հաւաքածոյին (թիւ 13), կը կշռէ 4.08 կրամ(11):

5.— Տիգրանեան ուրիշ տրախմի մը, յիշուած Զ. Պտուկեանի կողմէ, կը կշռէ 4.13 կրամ(12):

Թէեւ աղբիւկեան օրինաւոր կշիռով տրախմիները պէտք է կըշռեն 4.36 կրամ, սակայն գործնականօրէն կարելի չէ եղած միօրինակ եւ հակադրուած ձեւով դրամներ հատանել: Տիգրան Մեծի յաջորդ՝ Արտաւազդ Ա.-ի օրով տրախմիները կը տարուբերին 3.62 եւ 3.49 կրամի սահմաններուն մէջ:

Տիգրան Բ.-ի արծաթ տրախմին
(Տրամագիծը բազմապատկուած երկու անգամ)

Այս տուեալներով, տրամաբանական պիտի ըլլար հիմ ընդունիլ տիգրանեան տրախմայի միջին կշիռ մը, հիմնուելով ծանօթ երկու նմոյշներուն վրայ, որոնք կը կշռեն 4.08 եւ 4.13 կրամ, որոնցմէ կը ստանանք 4.10 կրամի յայտարար միջին մը:

Ճշգրտելով ՏԱՂԱՆԴԻՆ եւ ՏՐԱՆՍԻՆ արժէքներուն փոխարաբերութիւնները, կրնանք եզրակացնել որ Տիգրանակերտի մէջ ձեռք ձգուած 8000 տաղանդի կշիռով հատանուած դրամները, աղբիւկեան կշիռով կը հաւասարէին 209,568 քիլոյի: Եթէ այս ընդհանուր գումարը վերածենք տրախմի, 4.10 կրամի միջին հիման վրայ, կը ստանանք 51,114,145 կտոր տրախմի: Քանի որ իւրաքանչիւր զինուոր ստացած է 800 (ութը հարիւր) տրախմ այս աւարէն, ուրեմն՝ զինուորներուն թիւը եղած է 51,114,568 կամ՝ 63,892 զինուոր:

800

11) B. M. C., Percy Gardner, *Seleucid Kings*, p. 105.

12) Զ. Պտուկեան, Արտաշեսեան Հարսուութեան Դրամներ, Վիեննա, 1909.

Հետեւաբար, Տիգրանակերտի ճակատամարտին հոռոճացիք և հայեր ճակատած են ո'չ թէ մէկի դէմ քսան կամ մէկի դէմ երկու համեմատութիւններով, այլ՝ զրեթէ համազօր բանակներով:

Ակնբախ երեւոյթ է արդէն որ տիգրանեան տրախմաները չափազանց հազուագիւտ են, մինչդեռ՝ քարադրամները (Tetradrachms) յարաբերաբար աւելի առատ: Այս երեւոյթը կարելի է բացատրել վերոյիշեալ կողոպուտով, երբ միլիոններու հասնող տիգրանեան տրախման, լեզէոնականներու ձեռքը անցնելէ ետք, շատ հաւանաբար յանձնուեցան Հռոմի կամ կայսերական այլ փողերանոցներու, զանոնք վերստին ձուլելու նպատակով, ու վերածուեցան հոռոճական արծաթ դրամներու:

THE NUMBER OF LUCULLUS' SOLDIERS IN THE BATTLE OF TIGRANAGERT BASED ON NUMISMATIC CONSIDERATIONS

BERJ SABBAGHIAN

(Summary)

In 69 B.C. when King Tigranes II of Armenia was engaged in wars in Syria, Lucullus, without the blessing of the Roman Senate and without warning, attacked Armenia and besieged its newly-built capital Tigranagert. Tigranes, heading a small army, hastened to Armenia, but he failed to save the city. According to the Roman sources, Plutarch and Appius, Lucullus, with 15,000 soldiers, defeated Tigranes, who was leading an army of 300,000 soldiers. The Roman general, then looted the city, and carried away 8,000 talents of silver, in coins, and distributed among his soldiers, 800 drachmas per capita. On the basis of talent-drachma monetary evaluations, it is possible to figure out the correct number of Lucullus' soldiers — 63,892 and not 15,000 as Plutarch and Appius have indicated. Tigranes' soldiers, on the other hand, according to historiographical datas, could not have exceeded 80,000.